

Развијеност методологије ратне вештине (полемистика) и утврђивање методолошких претпоставки за истраживање релације војна наука – војна доктрина

УДК 355.4.001

Др Новак Милошевић, пуковник у пензији, и
мр Петар Дражић, пуковник*

Значајан део проблема сазнања у свим наукама, па и војним, методолошке је природе, јер наћи прави пут у сазнајном процесу најчешће значи и наћи истину.

Развијеност методологије ратне вештине, а посебно њеног истраживачког процеса, претпоставка је за остваривање конзистентности у односу војних наука и војне доктрине. Коришћење истраживачког поступка услов је за превазилажење доктринарства у војним наукама и за објективан стваралачки приступ у изградњи војне доктрине. Стога је за будући развој војнонаучне мисли најважније објективно сагледавање степена развијености методологије ратне вештине, а потом садашњи однос војне науке и војне доктрине.

Методологија ратне вештине се прилично интензивно развијала у последњих четврт века. Основна методолошка сазнања преузета су из друштвених наука и прилагођена истраживању у ратној вештини. Истовремено, развијани су и специфични методи, технике, поступци и инструменти, као и целовит истраживачки процес, тако да је она, у суштини, постала аутентична методологија ратне вештине. Ипак, још увек остају бројни логички, технички и посебно, научно-стратегијски проблеми које треба систематски решавати пре свега кроз истраживања и метаистраживања.

Неопходно је да се савремена војна доктрина, као систем утврђених и усвојених ставова, начела и принципа о организацији, припреми и начину употребе војске у миру и рату, заснива на научним знањима. Међутим, још увек није јасније формализована методологија о начину превођења научних знања у доктринарне одредбе. С обзиром на то да су војни системи подложни релативно брзим променама, услед промена чинилаца оружане борбе, неминовно је да се доктринарне одредбе што потпуније изводе на основу резултата истраживања, у чему методологија ратне вештине има посебно место и функцију.

Увод

Сваки је разговор о војној науци у суштини методолошки, а скоро и сви проблеми науке, поготову ратне вештине, битно су методолошки проблеми, нарочито с обзиром на садашњи степен развијености пред-

* Војна академија ВЈ – Београд.

мета методологија ратне вештине. Иако су назначени на Симпозијуму о војној науци 1971. године, ти проблеми су још увек актуелни. Зна се да методологија „трасира“ пут до научне истине, а тај пут је, по правилу, „трновит“, јер наћи пут, често значи наћи истину.

Почетна методолошка сазнања за предмет методологија ратне вештине преузета су из друштвених наука, пре свега зато што је рат битно друштвена појава, али и зато што су први наставници тог предмета образовани на факултетима друштвених наука. Та сазнања су већ од почетка прилагођавана истраживању проблема оружане борбе, уз настојање да буду толико специфична колико су проблеми оружане борбе специфични у односу на остале друштвене проблеме. Импулс развоју дала су јој планска истраживања и настава на последипломским студијама ратне вештине. Може се чак рећи да су прва истраживања борбених дејстава методолошки доследно пројектована и реализована баш у едукативне сврхе на последипломским студијама. Експертно се дошло до начелног теоријског модела борбених дејстава као предмета емпиријског истраживања. То је, заправо, било прво и најзначајније метаистраживање у домену методологије ратне вештине. Послужило је, касније, истраживачким тимовима и појединцима као пример у пројектовању истраживања борбених дејстава. Иако су од средине седамдесетих до почетка деведесетих година обављена опсежна истраживања из ратне вештине и кроз њих проверена нека методолошка сазнања, а нека и стечена, остало је још много питања на која ваља тражити одговоре. За ову прилику могу се издвојити и синтетизовати у два глобална питања: колико је развијена методологија ратне вештине и какве су методолошке претпоставке за истраживање релације војна наука – војна доктрина.

До сада је било више покушаја да се на та питања одговори, а само неки од тих одговора били су успешни, и то углавном парцијално. Чињеница да је било отпора дубљем продору војнонаучне мисли и пренаглашеном инсистирању на елементарној војној пракси, ослањањем првенствено на искуства из НОР-а, имала је веома негативне последице и по развој војнометодолошке мисли.

Развијеност методологије ратне вештине

За науку се, обично, сматра да је развијена када има јасно дефинисане конституенте и када на основу већ проверених, може да долази до нових сазнања у својој предметној области. Међутим, када дође до коначних сазнања и престане да поставља нова питања, тада, фактички, престаје да постоји – гаси се, што се у стварности веома ретко дешава чак и наукама које су од давнина предмет људског интересовања. Предмети тих наука, међу које, несумњиво, спада и ратна вештина, стари су колико и људски род, али још увек нису довољно сазнати. Са појавом сваког новог рата, па чак и новог борбеног средства, постављају се и нова питања на која наука мора правовремено адекватно

да одговори. Исто тако, ратна вештина мора настојати да даје и перспективна знања, која ће усмеравати будућу праксу оружане борбе. Зато се може рећи да је ратна вештина жива наука која сопственој методологији редовно намеће нове изазове. Међутим, тешко је тврдити да ће успети да се потпуно развије док постоје ратови, јер се суштина оружане борбе стално мења. Ближа је истини тврдња да је ратна вештина у развоју и да је, отуда, млада наука, без обзира на то што миленијуми стоје иза њених досадашњих сазнања.

Иако су научна сазнања о оружаној борби одавно стицана коришћењем неких метода, методологија ратне вештине донедавно није конституисана као логичка дисциплина. Тек када је схваћено да уопштавање ратних искустава, захваћених из нерепрезентативног узорка или чак парцијалног скупа, није ваљано и поуздано, јавила се потреба за озбиљнијим методским разматрањем ратне вештине. То је био подстицај да се конституише методологија са специфичним логичким, техничким и научно-стратегијским приступом оружаној борби. Специфичност методологије ратне вештине, као и било које друге, одређује предмет истраживања науке; јер методологија је метанаука, односно методологија ратне вештине је наука о ратној вештини као науци; позвана је да је развија, али и да критикује ратну вештину, и то све њене конститутивне елементе, а да би то могла, мора непрекидно да развија сопствену апаратуру, довољно осетљиву да у ратној вештини може да уочи празнине, превазиђене и погрешне ставове и, истовремено, укаже на путеве до истине о савременој оружаној борби. Поставља се питање колико је постојећа методологија ратне вештине била у функцији захтева сопствене науке и да ли је довољно развијена да ратној вештини обезбеди апаратуру којом се може доћи до истинитих сазнања о оружаној борби. Критеријум развијености било које методологије цени се по њеној моћи да нуаци трасира поуздане путеве до истина у предметној области. Да би се одговорило на наведено питање ваља посебно размотрити делове ратне вештине и њене методологије: логички, технички и научно-стратегијски део.

1) Логички део подразумева начин мишљења у датој науци (ратна вештина). Та наука садржи, условно речено, идејни и инструментални део. Идејни део подразумева систем општих погледа на рат и оружану борбу садржан у концепцији или, конкретније, у стратегији, као и у осталим дисциплинама ратне вештине. По правилу, тај део произилази из политике државе; он може, али и не мора, да буде научно утемељен. Заправо, као и политика, заснован је на интересима. Међутим, он одређује начин мишљења у приступу проблемима оружане борбе, тако да је резултат истраживања најпосто условљен тим делом ратне вештине и њене методологије. Он често подразумева позитиван приступ проблемима и прагматичан резултат истраживања. То неминовно дефинише ратну вештину као позитивну науку, а методологију обавезује на позитивистички метод истраживања. Ипак, све зависи од мере научног у тзв. идејном делу ратне вештине као науке и од моћи (знање и

имагинација) истраживача да контролише девијантан (од истине) утицај позитивног метода на резултате истраживања, при чему је значајна и дијалектичка оријентација истраживача. За сада је методологија толико развијена у сазнању логичког дела ратне вештине.

2) Технички део методологије ратне вештине је, углавном, преузет из друштвених наука. Обухвата истраживачки процес (или поступак), почев од пројектовања, преко организовања и реализовања истраживања, до израде извештаја о истраживању и резултатима истраживања. Реч је о емпиријском истраживачком процесу на основу којег је успешно истражено више проблема оружане борбе. Мада је на удару критике са становишта логичког холизма, а због елементаризма и индукције за сада том истраживачком процесу нема озбиљније алтернативе. Истина, истраживање емпиријским поступком може, у екстремном случају, да одведе у позитивизам, али су разлог за то истраживач и његов начин мишљења. Зна се да је процес само скуп (систем) умних и техничких активности истраживача на путу према истини или ка решењу неког проблема. Он, несумњиво, има „уска грла“ која могу одвести истраживача ка погрешном или – још чешће – површном или непотпуном сазнању. Тако се, на пример, предмет истраживања одређује аналитички и етимолошки, избором прво категоријалних, па онда посебних и појединачних појмова. То, можда, није погрешно у науци која има изграђен појмовно-категоријални апарат. Тамо постоји сагласност између јасно одређених и систематизованих појмова, њихових термина и практичних корелата. Међутим, појмовно-категоријални апарат ратне вештине није довољно изграђен, јер бројни појмови немају јасно значење, поготову немају прецизно одређено место у категоријалном систему. Уз то, термини најчешће нису извођени из официјелног књижевног језика, већ конвенционално, са мноштвом туђих речи, скраћеница и рогобатних исказа којима је тешко одредити значење. Посебно се тешко могу довести у логичку везу са практичним корелатима (предмети, појаве итд.).

До сада су такви проблеми истраживачког процеса превладавани логички, дакле, без робовања пукој техници, шематици, и слично, али и без импровизација које би довеле у питање ваљаност и поузданост резултата истраживања. Наиме, како је читава процедура истраживачког процеса конципирана за добијање ваљаних и поузданих резултата, тако су и ваљаност и поузданост резултата, у ствари, критеријуми развијености тог процеса. Посебне потешкоће тог процеса везане су за претежно моделно истраживање оружане борбе и ограничене могућности моделовања борбених дејстава. Веома је тешко моделовати квалитативне чиниоце људског чиниоца да би функционисање модела (на пример, опитне вежбе) дало резултате адекватне (ваљане и поуздане) оригиналу (стварном борбеном дејству). За сада су скале (или варијанте) квалитета још увек најпоузданије решење тог методолошког проблема. Међутим, да би се добили поуздани подаци треба им „помоћи“ интерсубјективним исказима, тестовима, па и коришћењем других метода.

Стога је неопходно, са много више смелости, превладавање извесних политичких (изразито позитивистички) ставова о квалитету живе силе. Без глорификације, али и без претеране скепсе, дакле објективно, ваља вредновати живу силу, па ће и резултати истраживања бити поузданији.

Знатно су мањи методолошки проблеми приликом истраживања у природним условима, на ратишту „*in vivo*“. Тада се стварност непосредно сазнаје, мада само на конкретном примеру, односно у појединачном случају. Такво истраживање може задовољити потребе историјске науке, па и ратне вештине у домену дескрипције. Међутим, за виши ниво општих и, уз то, ваљаних и поузданих сазнања неопходно је лонгитудинално истраживање, на више репрезентативних примера. Тада се јављају бројни организациони проблеми, поготову при покушају сазнавања непријатеља, па и читавог предмета истраживања. Ипак, методолошка теорија ратне вештине, углавном, апсолвирала је све те проблеме и пронашла начине (мање или више поуздане) за њихово превладавање. Наравно, проблеми приликом истраживања „уживо“, па и на моделима, увек су различити, условљени бројним елементима ситуације, па их ваља решавати рационално, узимајући у обзир крајњи циљ – ваљане и поуздане резултате.

Свима који су истраживали оружану борбу емпиријским поступком знано је много логичких и техничких проблема на путу до научних резултата, (ти проблеми су познати из методолошке теорије). Међу њима је проблем верификације, познат у свим наукама. У друштвеним наукама, где спада и ратна вештина, тај проблем је изразит, пре свега зато што су предмети истраживања у ратној вештини увек различити, иако се једнозначно именују (на пример, напад пбр). Уз то, квалитативни садржаји су тешко мерљиви ради поређења са квантитативним садржајима, да би се, на тај начин, статистички верификовале хипотезе.

Истраживач је принуђен да хипотезе верификује посебно квалитативним, а посебно квантитативним садржајима (подаци, чињенице), при чему може доћи до значајне разлике у добијеним резултатима истраживања. Разуме се, резултати верификације квалитативним садржајима могу се исказати, углавном и најчешће, квалитативно, у виду начела, што, опет, не значи да хипотеза није верификована; напротив, настојање да се увек добије сасвим егзактан резултат може некада одвести ка потпуном промашају, пре свега зато што се оружана борба не може до те мере поједноставити. Нешто прецизнији резултати могу се добити скалирањем квалитативних садржаја (подаци), иако је свако скалирање извесно насиље над квалитетом.

И поред наведених тешкоћа, извесно је да се проблеми оружане борбе могу истраживати на основу до сада развијеног истраживачког процеса. Посматрано техницистички, тај процес, можда, изгледа гломазан, бирократски, а опет не гарантује сасвим егзактан резултат. У поређењу са лабораторијским процесом, још помогнутим Интернетом, он изгледа превазиђен, спор, па чак и примитиван. Међутим, не треба занемарити чињеницу да су појаве везане за оружану борбу најсложени-

је, а и иначе су друштвене појаве много сложеније од природних техничких и других појава. Сложене појаве, пак, могу се истраживати само сложеним поступком. Истина, тај поступак се не сме канонизовати, у њему се морају користити савремена методолошка средства, која развијају и друге науке, пре свега психологија, социологија, па и техничке науке. Но, најозбиљнији, аутохтони извор методолошких сазнања у домену истраживачке технике су истраживања проблема оружане борбе. Интернет је изузетно средство, које (већ депонованим подацима) може сузити екстензивну фазу прикупљања података на терену. Међутим, Интернет се мора претходно снабдети подацима са терена. Ако је већ снабдевен свим подацима о неком проблему оружане борбе, што се заиста тешко дешава, поставља се питање сврсисходности истраживања.

3) Најзад, ваља рећи нешто и о научној стратегији ратне вештине и њене методологије. Као и у другим областима стваралаштва, рационално је да постоји извесна стратегија по којој се развијају ратна вештина и њена методологија. Та стратегија произилази из стратегије друштвеног развоја, у крајњој консеквенци, а одређеније – из стратегије одбране. Остварује се кроз планове научноистраживачког рада, довољно координиране тематски, временски и кадровски, уз потпуно материјално-финансијско обезбеђење. Стратегија се темељи на фундаменталним ставовима који имају дугорочно важење и не може се подредити тзв. дневним потребама. После Другог светског рата није формирана научна стратегија у оружаним снагама СФРЈ, нити су планови НИР-а координирани с осталим плановима. Недостајала је координација и међу истраживачким задацима. Зато већина тих задатака није реализована, а међу реализованим задацима било је преклапања и истраживања већ истраженог. Често су резултати остали неискоришћени, зато што нису научно фундирани, или што су безначајно фундирани и тако неупотребљиви, или што су, једноставно, потцењени и остављени *ad acta*.

Методолошка сазнања о научној стратегији ратне вештине нису довољно развијена. Истина, у методолошким уџбеницима има извесних општих ставова о научној стратегији, али не и сасвим конкретних одређења, вероватно због тога што конкретна одређења сежу у нормативну делатност и што су условљена бројним општим друштвеним нормама, са којима морају да буду усаглашена. Ипак, неопходно је темељније радити на развоју методолошких знања из домена научне стратегије, колико због ратне вештине и осталих војних наука, толико и због саме методологије, јер и методологија мора да има сопствену стратегију. Извесне ставове о сопственом развоју, које она већ поседује, треба конкретизовати и усагласити с научном стратегијом ратне вештине. Уз то, неопходно је темељитије разрадити ставове, а онда и планове о метаистраживањима.

Иако су претходно елаборирани само неки показатељи развијености методологије ратне вештине, може се закључити да је методологија

ратне вештине интензивно развијана у последњих четврт века, и да њен логички и технички део омогућава истраживање проблема оружане борбе. Основна методолошка сазнања преузета су из друштвених наука и прилагођена истраживањима у ратној вештини. Уз то, развијани су специфични методи, технике, поступци и инструменти, као и читав истраживачки процес, тако да се може говорити о аутентичној методологији ратне вештине. До сада је написано више методолошких дела, пре свега, на Катедри методологије ратне вештине, претежно у наставне сврхе. Почело се са хрестоматијом, да би уследила скрипта којима је у целини „покривен“ програм предмета методологија у свим високим школама и на последипломским студијама. После тога су се појавила запажена методолошка дела о методи ратне вештине, а затим о пројектовању, организовању и реализовању истраживања у ратној вештини. Написана су и нова скрипта за Војну академију и Генералштабну школу према променама војнонаучне мисли. Урађени су бројни истраживачки пројекти, магистарске и докторске тезе, написани чланци у часописима и научна саопштења. Већ сада се може рећи да је методолошки опус ратне вештине завидан. Међутим, остало је још много логичких, техничких и поготову научно-стратегијских проблема које ваља систематски решавати, пре свега кроз истраживања и метаистраживања. Стога је неопходно пажљиво праћење развоја методолошке мисли у другим наукама и њихово селективно (критичко) инкорпорирање у методологију ратне вештине.

На жалост, у садашње време опште оскудице у нас је стваралаштво скоро потпуно запостављено. Све мање средстава се издваја за научна истраживања. Научна мисао стагнира, а њену функцију у практичном животу преузима здрав разум, утемељен на искуству или, још чешће, на луком интересу, а познато је да здрав разум може бити лош слуга у озбиљном подухвату. Ма колико да је рат на тлу претходне Југославије био трагичан за наш народ, он је изванредно истраживачко поље војним наукама, поготову ратној вештини, јер је то наше ратиште, на њему су се борили наши људи, нашим средствима, према нашој доктрини, а против сада већ традиционалног непријатеља, и у окружењу са којим морамо рачунати и убудуће. За сазнања из тог рата заинтересоване су и стране војске, које га интердисциплинарно истражују, иако се сви чиниоци суштински разликују од њихових чинилаца. Стога је недопустив недостатак нашег интересовања за темељита научна сазнања о бројним проблемима рата на простору претходне Југославије, упркос материјалној оскудици.

Нарочито се може фаворизовати истраживање људског чиниоца, да би се отклониле извесне заблуде које су после Другог светског рата брижљиво неговане. Очигледно је да моћни војни савези – систематски, научним методима и посебним средствима – разарају људски чинилац још у привидном миру. Веома много промена настало је у бићу нашег борца, али и у народу. Ваља истражити колико се проблема може решити непосредно живом силом, иначе све бројно мањом услед тзв.

беле куге, миграција и слично, и услед целовитих промена у систему вредности. Одговори на та питања морају се наћи свестраним научним истраживањима. На науку се мора одговорити науком, а не површним апроксимацијама и умишљеним ауторитарним ставовима.

Ако је у овом тренутку за ратну вештину примарно истраживање људског чиниоца, онда методологија мора примарно развијати целовит, интердисциплинаран приступ сазнању тог чиниоца. То, даље, подразумева развој метода, техника, поступака и инструмената подесних за истраживање људске психе у конфузним и кризним ситуацијама. Такође, неопходно је развијати методске поступке за изналажење система вредности у којем је одбрана слободе част и неприкосновена обавеза са којом се грађанин идентификује. Оружана борба није и не може да се сматра техником, нити пуком вештином, јер човек – борац није нити хоће да буде само средство. Тренутку када људски чинилац постаје средство и делује искључиво по команди претходи огроман друштвени напор који не трпи импровизације. Методологија је позвана да изналази путеве како тај напор не би довео до индоктринације, већ до целовите личности ратника. У крајњем, мора трагати за ратником са новим системом вредности, јер је стари систем напуштен а ратник остављен на ветрометини сасвим супротних утицаја.

Релација војна наука – војна доктрина

Под војном науком се обично подразумева систем умних и других пратећих рационалних активности којим се стиче знање о рату у целини. Чине је систематизована знања о суштини и садржајима рата – првенствено оружане борбе. Знања о оружаној борби, поготову о рату, припадају неким друштвеним и природним наукама, као што и знања тих наука о рату улазе у фонд знања војних наука. Како је оружана борба главна одредница и садржај рата, тако је ратна вештина централна војна наука. Она је и интегрална војна наука, па њена знања имају широку примену у бројним ратним и мирнодопским делатностима војске. До знања у ратној вештини долази се помоћу бројних метода, техника, поступака и инструмената, логички систематизованих у истраживачки процес, који омогућава стицање научних знања о оружаној борби. Зависно од врсте истраживања, део тих знања се може непосредно користити у пракси, на пример, у пројекцији и набавци оружја, у планирању, у конципирању организације и формације војске, изградњи доктрине, у непосредној обуци, у писању наставне литературе итд.

Као систем утврђених и усвојених ставова, начела и принципа о организацији, припреми и начину употребе војске у миру и рату, савремена војна доктрина одавно се не заснива на импровизованим ратним искуствима или на површним ауторитарним ставовима. У развијеним војскама темељи се, углавном, на научним знањима. Међутим, у нас још увек није потпуније формализована методологија о начину превођења научних знања у доктринарне одредбе. Пре обимнијих

планских истраживања (до почетка sedamdesetih godina) Доктрина оружаних снага Југославије формализована је, углавном, експертски, на основу искустава из Другог светског рата. На почетку је била под знатним утицајем совјетских искустава, а од шездесетих година све се више заснивала на искуствима партизанског рата и на генералној концепцији општенародног одбрамбеног рата. Након обимнијих научних истраживања, последњих деценија, извесне иновације доктрине засниване су на резултатима тих истраживања. Међутим, већи део тих резултата остао је изван домаћаја доктрине: *прво*, због незавршене организације научноистраживачког рада и, *друго*, због недостатка поузданих метода којима би се резултати истраживања могли превести у доктринарне одредбе. Почетком осамдесетих година било је очигледно настојање да се ти проблеми реше. Покренута је дорада нормативних докумената о организацији НИР-а, а учињени су и извесни методолошки помаци на релацији: научно истраживање – војна пракса (и онда војна доктрина).

У настојању да се организација НИР-а нормативно заокружи, било је логично (а тако је и предложено) да се претходно успостави војно-научна стратегија, заснована на стратегији развоја. У оквиру опште научне стратегије требало је успоставити научну стратегију ратне вештине, усаглашену са стратегијом развоја оружаних снага. Научна стратегија ратне вештине подразумевала је, поред осталог, и систематизацију (вертикалну и хоризонталну) проблема оружане борбе као основу за планирање истраживачких задатака. Процес планирања је нормативно уређен тако да тактички носиоци предлажу проблеме за истраживање, које оперативна управа селекционише и (одобрене) преводи у истраживачке задатке. С обзиром на то да проблеми за истраживање нису исходили из научне стратегије, то се нису могли интердисциплинарно координирати. То је имало за последицу нерационалну организацију истраживања, низак ниво научног сазнања и, често, неупотребљиве резултате. Често се дешавало да предлагач проблема за истраживање није носиалац истраживања и да се, отуда, не интересује за организовање, реализовање, па ни за резултате истраживања. Уместо да тактички носиалац – предлагач „споји“ идеју са резултатом и реши, на пример, проблем доктрине, резултати истраживања су одлагани у архиву и препуштани забору. Да би се такве консеквенце избегле упутно је да тактички носиоци предлажу проблеме за истраживање сагласно научној стратегији и да буду носиоци, или барем учесници, у планирању, пројектовању, организовању и реализовању истраживања. Уколико су резултати истраживања научно и управно верификовани, тактички носиоци су дужни да, у складу са наредбом начелника Генералштаба, преведу резултате у доктринарне одредбе. Тако се затвара организациони процес, од идеје до резултата, односно од избора до решења извесног проблема војне доктрине.

Проблем преводјења резултата истраживања у доктринарне одредбе у нас методолошки је решен категоријом „препорука“. Такво решење

је, на извештајан начин, аутентично за ратну вештину и ретко се може срести у другим наукама. Резултат је стицаја различитих околности у којима се војна наука и пракса налазе, јер „препоруче“ које се, обично, дају на крају извештаја о истраживању, излазе из истраживачког и сежу у стручно-административни процес. Сматра се да носиоца истраживања треба да дође до резултата, односно до научних истина о предмету истраживања, и да се резултатима завршава истраживање, а да коришћење резултата у теорији и пракси припада тактичким носиоцима. Око те дилеме вођене су расправе у научним и ваннаучним оквирима. Да би се дилема отклонила, ваља, прво, утврдити да ли је реч о фундаменталном, примењеном или развојном истраживању, и то на следећи начин:

– *Прво*, ако је реч о фундаменталном истраживању, тада се објективно не могу дати научно проверене препоруке за било какве захвате у доктрини или пракси зато што циљ истраживања није сазнање о рационалним или практичним променама, већ је циљ научна истина о предмету истраживања. Истина, препоруке се могу извести на основу научних истина, али оне не подлежу научној верификацији у, иначе, већ завршеном истраживању. Тек на основу резултата фундаменталних истраживања требало би да тактички носиоци утврде могуће захвате у доктрини и пракси која их интересује. Међутим, како тактички носиоци (на пример, управе родова) често нису упућени у таква истраживања, а поготову у коришћење резултата фундаменталних истраживања, то се од носиоца истраживања (истраживачки тим) очекује да формулише препоруке тактичким носиоцима. То се у готово свим истраживањима из области одбране (укључујући и ратну вештину) показало као конструктивно. Истраживачки тимови су могли, објективно и поуздано, на основу резултата већ завршеног истраживања да процене шта би све требало предузети у теорији, пракси и новим истраживањима.

– *Друго*, ако је реч о примењеним и развојним истраживањима, онда су сами резултати, заправо, препоруке за извесне, пре свега практичне захвате у доктрини или неким практичним радњама. Такве препоруке су знатно поузданије од оних из фундаменталних истраживања зато што су проверене. Истраживачки тим их саопштава у извештају о истраживању као препоруке, а у завршном документу (студији) – као резултате истраживања. Упутно је да се препоруке (резултати истраживања) укратко објасне, како би тактички носиоци могли целовитије да их схвате.

Препоруке се могу систематизовати на основу више критеријума, најчешће по критеријуму предмета истраживања (аналогно систему хипотеза) и критеријуму области примене. Први критеријум је подесан зато што се препоруке јављају симетрично с резултатима истраживања, као практични одговори на резултате истраживања, али и није подесан, јер је систем препорука, најчешће, асиметричан с областима примене резултата истраживања. Због тога се показало да је други критеријум подеснији. Наиме, на основу свих резултата истраживања дају се

препоруке за сваку област појединачно (на пример, за доктрину, за одбрану, за производњу, за набавку, за наставну литературу и школство, за организацију и формацију, и слично). Тактичким носиоцима преостаје да процене могућности за реализацију препорука, а то већ није област истраживања, већ планирања и, уопште, оперативног рада. Они имају интереса да користе препоручене, али и остале резултате истраживања, па и емпиријске податке, ради унапређења доктрине. Међутим, резултати истраживања користе се за дораду доктрине само на основу наредбе начелника Генералштаба Војске Југославије. Изван те наредбе резултати се могу користити у новим истраживањима и теоријским разматрањима према нахођењу корисника.

Ако су резултатима истраживања оповргнуте или делимично демантоване постојеће доктринарне одредбе, што се утврђује компаративном методом, неопходно је да се те одредбе замене или коригују према препорукама. Најчешће су препоруке изведене компарацијом резултата истраживања и постојећих доктринарних одредаба, па тактичким носиоцима остаје да прикладно формулишу нове одредбе. При том, треба пазити да ли нове формулације нарушавају, потпуно или делимично, кохерентност доктринарног система, односно да ли нове одредбе имплицирају истраживања предмета на које се односе још неке од постојећих одредаба. Уколико до тога дође, неопходно је да се планирају нова истраживања да би се противуречне (превазиђене, погрешне итд.) одредбе замениле научно основаним и кохерентним одредбама у доктринарном систему.

С обзиром на то да су сви системи у војсци подложни релативно брзим променама услед промена у чиниоцима оружане борбе неопходно је пратити ваљаност и поузданост чак и оних доктринарних одредаба које су недавно изведене из резултата истраживања, јер науку не треба фетишиизирати, пошто научне чињенице после одређеног времена не важе као чињенице, већ као грешке. Зато се у вези с тзв. кратковажећим одредбама, пре свега оним из тактике, ваља упитати да ли су већ превазиђене и треба ли их мењати. Ако, пак, на основу истраживања дође до промене одредаба из домена стратегије, које имају дугорочно и још категоријално значење, тада је неопходно преиспитати читав ужи (оперативни, тактички) фонд доктринарних одредаба. То се може рационално урадити само истраживањем; било каква импровизација није допуштена. Јер, само је рат критеријум ваљаности доктрине, и у њему се доктринарни промашаји сурово кажњавају.